

УДК 364-43:378.4

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.40>**О. В. Дорошенко**аспірант кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки
Чорноморського національного університету імені Петра Могили**Р. В. Чубук**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Статтю присвячено розкриттю ролі закладів вищої освіти у професійному становленні майбутніх соціальних працівників та характеристиці етапів професійного зростання соціальних працівників у системі неперервної освіти. Ми вважаємо що саме заклад вищої освіти відіграє вирішальну роль у становленні соціального працівника як висококваліфікованого спеціаліста даної сфери. Майбутній соціальний працівник за період навчання у вищому закладі освіти оволодіває знаннями з різних галузей науки, відзначається високою загальною культурою й культурою спілкування, опановує інформацію про сучасні політичні, соціальні та економічні процеси, навчається передбачати наслідки своїх дій. Заклад вищої освіти готує майбутнього соціального працівника до реалій сьогодення та навчає знаходити правильні рішення в конкретних ситуаціях. На нашу думку, успішне формування професійної діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери має ґрунтуватись на залученні студентів, майбутніх соціальних працівників, до планомірної цілеспрямованої діяльності протягом усього періоду навчання. Важливим є врахування індивідуальних особливостей, нахилів психологічної та професійної готовності до здійснення практичної соціальної роботи майбутнього професіонала.

Майбутні соціальні працівники в закладах вищої освіти набувають концептуальних знань (включно з певними знаннями сучасних досягнень) та вмінь щодо розв'язання складних непередбачуваних завдань і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності або навчання, що передбачає збирання та інтерпретацію інформації (даних), вибір методів та інструментальних засобів, застосування інноваційних підходів. На нашу думку, процес становлення професійної діяльності соціального працівника в закладах вищої освіти повинен охоплювати такі компоненти: глибокий аналіз сучасного соціального розвитку й формування вміння дати об'єктивну оцінку соціальній політиці, запропонувати альтернативні варіанти розв'язання поставлених завдань; чітке уявлення і класифікацію сучасних моделей, форм і методів самої практики соціальної роботи, та власне педагогічний процес підготовки соціальних працівників; розробку теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування соціального працівника; розробку і реалізацію програм, що підвищують компетентність соціального працівника. Врахування тенденцій розвитку соціальної політики в державі, навчання на нових позиціях, все це запорука успішного становлення соціального працівника в умовах університетської освіти.

Ключові слова: соціальний працівник, професійна компетентність, професійне становлення, студентське самоврядування, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Політична та економічна криза, війна й етнічні проблеми зумовлюють пошук ефективних засобів соціального захисту населення як гарантії задоволення потреб, інтересів та прав особистості. Компетентні фахівці, які б ефективно функціонували у професійній діяльності, визначені Законом України «Про вищу освіту», Національною рамкою кваліфікацій, Державним освітнім стандартом вищої освіти й Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., що орієнтуватимуть заклад вищої освіти на підвищення якості фахової підготовки [1]. Тому на сучасному етапі розвитку вищої освіти важливою особливістю підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в закладах

вищої освіти є реалізація інноваційних підходів задля оптимізації процесу формування готовності студентів практично виконувати фахові завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес становлення соціального працівника як фахівця розкрито в наукових дослідженнях багатьох науковців, зокрема таких: О. Карпенко, Н. Клименко, В. Курбатова, В. Сластьоніна, Н. Шмельової та інших. Проблему дослідження сутності, змісту й особливостей професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вітчизняній системі освіти, а також теоретичні і практичні аспекти соціальної роботи розглянуто у працях О. Беспалько, В. Беха, А. Горілого, А. Капської, О. Карпенко, М. Лукашевича, І. Мельничук,

І. Миговича, В. Поліщук, В. Полтавця, Т. Семигіної, Л. Тюті, Ю. Швалба тощо. Окреслену проблему розкрито й у роботах зарубіжних дослідників (Л. Гуслякової, Ф. Сейбла, С. Тетерського, Є. Холостової, Б. Шапіро, Н. Шмельової та інших).

Мета статті. Мета статті полягає в розкритті ролі закладу вищої освіти у професійному становленні майбутнього соціального працівника.

Аналіз наукової літератури поданої проблематики свідчить про те, що наковці досконало вивчали проблеми змісту, особливостей професійного становлення соціальних працівників у системі освіти. Проте є необхідність подальшого розгляду цієї проблематики. Нами акцентується увага саме на ролі закладу вищої освіти у професійному становленні майбутнього соціального працівника, оскільки саме заклад вищої освіти відіграє вирішальну роль у становленні висококваліфікованого професіонала соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. Підготовка спеціалістів соціальної роботи до професійної діяльності – це доволі складний процес, котрий потребує ґрунтовних знань у різних сферах суспільного життя. Ефективність цього процесу багато в чому залежить від самого майбутнього соціального працівника, його вмінь, особистісних якостей, тобто від його професіоналізму та професійної компетентності. Професійна компетентність майбутнього соціального працівника характеризується поєднанням кількох видів компетенцій: наукової, інструментальної, інтегративної, адаптивної та комунікативної. Загалом, компетентність є інтегральним поняттям, у якому можна виділити кілька рівнів:

1. Компетентність як здатність до інтеграції знань та навичок і їх використання в умовах вимог зовнішнього середовища, котре швидко змінюється.

2. Концептуальна компетентність.

3. Компетентність в емоційній сфері, у сфері сприйняття.

4. Компетентність в окремих сферах діяльності.

До структури професійної компетентності майбутнього соціального працівника можна віднести такі види компетенцій: функціональні (професійні та спеціальні педагогічні знання й уміння, способи діяльності), нормативно-правові (знання основних положень державних нормативно-правових актів, які регулюють функціонування соціальної сфери), соціальні (відповідальність за наслідки своєї праці, прагнення до суверенізації), комунікативні (вміння узгоджувати свої дії, обирати оптимальний стиль спілкування без повчальних дій у різних ситуаціях).

З огляду на вищезазначене зробимо висновок, що професіоналізм майбутнього соціального працівника базується на компетенціях, котрі засновуються на знаннях, уміннях і навичках у гуманістично-змістовному освітньому процесі, всі вищезазначені

компетенції мають формуватись у студентів протягом усього навчання в закладах вищої освіти. Компетентний соціальний працівник повинен володіти методами, прийомами, технологіями соціальної роботи, а також уміннями, необхідними для їх застосування. Тобто вже у вищих закладах освіти повинна здійснюватись радикальна трансформація в галузі підготовки кадрів для роботи в соціальній сфері.

Зауважимо, що професійне становлення майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти неможливе без визначення змісту професійної діяльності майбутнього спеціаліста. Відповідно до Класифікатора професій, «соціальний працівник» належить до розділу професіоналів, що передбачає виконання професійних завдань, які полягають «у збільшенні наявного фонду (обсягу) знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем <...>» [3, с. 133]. Ця діяльність передбачає серйозну теоретичну та практичну підготовку спеціалістів у закладах вищої освіти України.

Аналіз наукової літератури з цієї проблематики дає підстави розглядати професійну підготовку майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти як:

– створення оптимального освітньо-виховного простору для професійно-особистісного формування майбутнього фахівця;

– визначення відповідності рівня професійної підготовки освітньо-кваліфікаційним стандартам;

– визначення спеціалізацій і майбутнього місця роботи.

На нашу думку, становлення професійної діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери повинно ґрунтуватись на залученні студентів, майбутніх соціальних працівників, до планомірної цілеспрямованої діяльності протягом усього періоду навчання. Важливим є врахування індивідуальних особливостей, нахилів психологічної та професійної готовності до здійснення практичної соціальної роботи майбутнього професіонала. Формування професіоналізму має опиратись на цілеспрямовану та злагоджену діяльність закладу вищої освіти і студента, оскільки комфортне навчальне середовище, сприятлива атмосфера, заохочення до діяльності мають забезпечувати майбутньому соціальному працівнику професійний розвиток, прагнення до самовдосконалення. З огляду на вищезазначене саме організація діяльності органів студентського самоврядування в закладі вищої освіти є тим самим провідником формування високого рівня професіоналізму майбутнього соціального працівника. Зазначимо, що в межах освітньої програми ЄС «TEMPUS» студентське самоврядування визнається пріоритетним напрямом професійного розвитку та самовдосконалення фахівців для України [2, с. 132]. Застосування органів студентського самоврядування в закладах вищої освіти

визнається міжнародною спільнотою й закріплене в міжнародних законодавчих документах, зокрема в комюніке Всесвітньої конференції з вищої освіти «Нова динаміка вищої освіти й науки для соціальної зміни й розвитку» (ЮНЕСКО, Париж, 5–8 липня 2009 р.), де зазначається про «забезпечення активної участі студентів в академічному житті зі свободою висловлювання та правом організації» [1]. Участь у самоврядуванні допомагає студентів проявити самостійність та активність у процесі суспільно-корисної діяльності, яка акумулює в собі способи, методи здійснення та перетворення дійсності на основі вільного вибору та волі з урахуванням специфіки закладу вищої освіти. Ми поділяємо думку вчених про те, що участь студента в органах самоврядування та громадському житті навчального закладу формує позитивне ставлення до нього, що веде до зростання престижу майбутньої професії, утвердження себе як кваліфікованого працівника, здатного вирішувати проблеми клієнта, а як наслідок – формування свого професіоналізму.

Важливим аспектом у формуванні професійного становлення соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти є створення комплексної моделі підготовки фахівця, певної взаємодії традиційної лекційно-семинарської системи та залучення нетрадиційних форм активізації студентів з урахуванням професійно-формуючого компоненту, котрий реалізується на основі особистісного підходу до процесу навчання та врахуванням основних принципів гуманістичної освіти й моделі «людиноцентричного навчання» К. Роджерса та А. Маслоу. Подні принципи полягають у тому, що метою освіти є самоактуалізація, тобто задоволення базових потреб, котра має передбачати створення таких психолого-педагогічних умов, за яких студент може активно вибудувати свій навчальний процес, де викладач – лише фасилітатор (ведучий, керівник), виконавець функції помічника [5, с. 123; 6, с. 77]. Лише в такому освітньому просторі майбутній соціальний працівник буде мати можливість повною мірою стати активним суб'єктом навчальної та професійної діяльності.

Заслужують на увагу положення і про те, що особливістю процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти є неперервність та багаторівневість системи підготовки, про що свідчить наявність усіх освітніх рівнів за цією спеціальністю. Не менш важливою характеристикою підготовки фахівців із соціальної роботи є сфера практичного застосування знань та навичок випускників спеціальності «соціальна робота» у професійній діяльності. В умовах сьогодення можна спостерігати потребу в соціальних працівниках не тільки в галузі соціального захисту населення, а й у державній сфері, бізнес-структурах, громадських організаціях, що говорить про універсальність цієї професії. Практична підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється

з урахуванням принципів тісного взаємозв'язку між теоретичним навчанням і практичною підготовкою. Компоненти практичної підготовки є надзвичайно важливими у професійному становленні соціального працівника, адже саме в ній здійснюється ідентифікація із професійною діяльністю соціального працівника. Практика проводиться в умовах самостійної соціальної діяльності. Робота студентів у період практики характеризується різноманітністю функцій, що й робота соціального працівника в майбутньому. Обов'язками студента є своєчасно виконувати свою роботу відповідно до визначених завдань та дій, консультуючись із методистом із навчання. Керівник бази практики керує студентами й оцінює їх роботу під час практики. До обов'язків керівника належать такі:

- підтримка студентів протягом навчальної практики;
- допомога у веденні записів і письмової документації із практики;
- проведення спостережень, зустрічей, зборів зі студентами й персоналом бази практики [7, с. 85].

Підсумовуючи, зазначимо, що практика наділена великими можливостями для формування внутрішньої установки на здійснення успішної професійної діяльності. Під час її здійснення розпізнається процес професійного становлення соціального працівника, його самоосвіти й самовиховання, відбувається перевірка ступеня професійної готовності і придатності до фахової діяльності, рівня соціальної спрямованості, оскільки об'єкт, на який спрямована діяльність, постійно змінюється.

Варто зазначити, що професійна підготовка спеціалістів для соціальної сфери здійснюється у вузах різних напрямів: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах, колегіумах та технікумах. Наразі в Україні можна виділити такі етапи підготовки кадрів для соціальної сфери:

- допрофесійна підготовка на курсах, у школах, ліцеях. Випускники цих закладів, отримавши середню освіту, можуть працювати у відповідних закладах й обслуговувати хворих, престарілих, одиноких;
- навчання в середніх навчальних закладах дає можливість очолити відділення обслуговування на дому, відділення денного перебування, невідкладної соціальної допомоги та інші відділення з обслуговування хворих, престарілих, одиноких;
- навчання у вищих закладах освіти (термін навчання 4–5,5 років); особи, які мають вищу освіту, можуть навчатись на спеціальних факультетах післядипломної освіти (від 1 до 3 років). Зі свого боку, вища професійна освіта має 3 ступені: підготовка бакалаврів (4 роки), спеціалістів (5 років), магістрів (6 років). Останні після отримання диплому мають право займатись навчально-педагогічною та науково-дослідницькою роботою;

– перепідготовка й підвищення кваліфікації спеціалістів (система різноманітних курсів, стажувань тощо), які працюють;

– підготовка науково-викладацьких кадрів. На сьогодні в Україні діють учені ради із захисту дисертацій, у яких успішно захищаються докторські й кандидатські дисертації з різноманітних проблем соціальної роботи та соціальної педагогіки [4, с. 122]. Доцільно зазначити, що поряд із викладачами успішно захищають свої наукові дослідження практики: спеціалісти комітетів соціального захисту населення, спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, управлінські кадри.

Висновки і пропозиції. Підготовка фахівців для соціальної й соціально-педагогічної роботи в закладах вищої освіти також має певні проблеми. Перш за все, вимагає серйозного вдосконалення технологія підготовки майбутніх фахівців; вищі заклади освіти потребують серйозної державної підтримки у плані фінансової допомоги, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, активізації процесів підготовки професорсько-викладацького складу. Актуальною є проблема перепідготовки працівників соціальних служб: адже соціальні служби, які функціонують, на доволі високий відсоток укомплектовані фахівцями, котрі не мають відповідної професійної підготовки. Гострою для України є проблема підготовки підручників, посібників із соціальної й соціально-педагогічної роботи, пакетів навчально-методичної документації. Плануючи власне професійне становлення, необхідно врахувати такі моменти, як: головна мета (чого досягнути, що вдосконалити); перелік найближчих і майбутніх конкретних цілей;

шляхи й засоби досягнення найближчих цілей; зовнішні умови досягнення цілей; внутрішні умови досягнення цілей; запасні варіанти і шляхи їх досягнення. Професіоналів для соціальної сфери потрібно готувати таким чином, щоб вони були здатні змінити, усунути й корегувати негативні соціальні прояви в суспільстві, а це можливо лише в закладах освіти, які будують навчання на нових позиціях і враховують тенденції розвитку соціальної політики у країні.

Список використаної літератури:

1. Васюта О. Вимоги до освітнього стандарту з соціальної роботи згідно Національної рамки кваліфікацій. *Електронний ресурс*. Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
3. Вильданова Ф. Образовательное пространство как источник саморазвития личности студента. *Прикладная психология*. 2002. № 5–6. С. 131–134.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. Москва : Смысл, 1999. 425 с.
5. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг. Москва : «Смысл», 2002. 527 с.
6. Троценко Н. Професійне самовдосконалення соціальних працівників у ресурсних центрах : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2012. 243 с.
7. Поліщук В. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід : посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 184 с.

Doroshenko O., Chubuk R. The role of higher education institutions in the professional formation of future social workers

The article reveals the role of higher education institutions in professional development of future social workers and describes the stages of professional growth of social workers in the system of continuing education. We believe that institution of higher education plays a crucial role in becoming social worker as a highly qualified specialist in this field. The future social worker during the period of higher education acquires knowledge from various fields of science, has a high general culture and culture of communication, masters information about modern political, social and economic processes, learns to anticipate the consequences of their actions. The higher education institution prepares the future social worker for the realities of today and teaches to find the right solutions in specific situations. In our opinion, the successful formation of the professional activity of the future social worker should be based on the involvement of students, future social workers, in the planned purposeful activities throughout the period of study. It is important to take into account individual characteristics, inclinations of psychological and professional readiness to carry out practical social work of the future professional.

Future social workers in higher education institutions acquire conceptual knowledge (including some knowledge of current achievements) and skills to solve complex unforeseen tasks and problems in specialized areas of professional activity or training, which involves the collection and interpretation of information (data), choice of methods and tools means, application of innovative approaches. In our opinion, the process of becoming a professional worker in higher education should include the following components: in-depth analysis of modern social development and the formation of the ability to give an objective assessment of social policy, to offer alternative solutions; a clear idea and classification of modern models, forms and methods of the practice of social work, and the actual pedagogical process of training social workers; development of theories, concepts, models and technologies aimed at the effective functioning of social worker; development and implementation of programs that increase the competence of social worker. Taking into account the trends of social policy in the state, training in new positions, all this is the key to successful development of social worker in a university education.

Key words: social worker, professional competence, professional development, student self-government, institution of higher education.